
A munkához való jog tartalmának változása, különös tekintettel a mesterséges intelligencia alkalmazásának hatására*

Rácz Zoltán **

1. A munkához való jog tartalmának történeti kérdései

A munkához való jog történetének vizsgálata során először is a szociális jogok történetéhez kell visszatekintenünk. Aquinói Szent Tamás vallotta, hogy az állam legfőbb feladat a közjó biztosítása, ennek érdekében az állam gyakorolja az osztó igazságot, beteljesíti azt a parancsot, hogy a közös dolgokat meg kell osztani az egyének között.

A XIX. század végéig a munka a társadalom nagyobb rétegei számára kötelezettségekkel járt, akik munka nélkül maradtak, mint potenciális bűnelkövetők dologházba kerültek. Magának a munkához való jognak a gondolata a XVIII. század végén merült fel, a foglalkozás szabad megválasztásának igényeként, ugyanis a korábbi céhek monopolizálták az elérhető munkák nagy többségét. A polgári átalakulást követően a munkához való jog némileg liberális értelmezés keretei között jelent meg, vagyis hogy ebben a jogban az egyének öngondoskodása jelenik meg, az az egyéni érdem érvényesülésének eszköze. A későbbi időszakban a szocialista értelmezés a bérmunkások igényeit szem előtt tartva a foglalkoztatás és a méltányos munkabér követelményét emelte ki, és célul tűzte ki annak alkotmányos elismerését.¹

XIII. Leó pápa Rerum Novarum kezdetű 1891-es enciklikája egy jelentős dokumentum a szociális jogok emberi jogént történő meghatározásának folyamatában. Az enciklika túllép az addigi szegénygondozás gondolatán, és megfogalmazza a munkavégzéssel kapcsolatos követelményeket is elvárásként (tisztességes munkabér, méltányos munkaidő, stb.), foglalkozik családvédelemmel, illetve a betegek segélyezésével. A legfontosabb előrelépés a korábbi felfogáshoz képest, hogy a társadalomban az elfogadható emberi létezés vagy a tisztességes munka feltételeit vagy a szociális gondoskodást kell biztosítani.²

* A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Munka- és Agrárjogi Tanszék.

¹ Kéri Judit: A munkához való jog és a munkanélküliség kapcsolatának szociális jog meghatározása *Publicationes Doctorandum Juridicorum* p. 62.

² 2. RERUM NOVARUM - XIII. Leó pápa enciklikája a munkáskérdésről, Róma, 1891., in. <https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125>

A weimari alkotmány az állampolgárok számára erkölcsi kötelezettséggé tette a munkavégzést, amelynek révén mindenki gondoskodhat a létfenntartásáról, de munkalehetőség hiányában hangsúlyt kapott a családokról történő gondoskodás.

A II. világháborút követően születtek meg az ún. szociális alkotmányok, 1946-ban Franciaországban, 1947-ben Olaszországban, 1949-ben Németországban, amelyek deklarálták az állam „szociális állam” jellegét (a szociális állam jellemzője, hogy az állam nem csupán a megélhetési minimum biztosítására vállal kötelezettséget, hanem könnyen hozzáférhetően nyújtja az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokat, továbbá, hogy az alkotmány vagy a jogok megjelenítésével, vagy az állam önmeghatározása révén szól a szociális biztonságról és mindazon intézményekről, amelyek révén az alkotmányos szabályok érvényesülhetnek).

Az ún. szocialista alkotmányok többségükben a munkához való jogról nem, inkább az általános munkakötelezettségekről beszéltek, amelynek eredményeképpen a teljes foglalkoztatottság hamis illúzióját hirdető politika ellenére meglevő munkanélküliség közepette büntetőjogilag szankcionálták azokat, akik nem rendelkeztek bejelentett munkahellyel.

A legutóbbi időkből származó dokumentum XVI. Benedek pápa 2009-es *Caritas in veritate* kezdetű enciklikája, amely egy igazságosabb, a szociális szempontok érvényesülésére is tekintettel levő együttélési rendről szól. A személy méltósága és az igazságosság követelményei megkövetelik, különösen ma, hogy a gazdasági döntések ne növeljék túlzott, morálisan elfogadhatatlan mértékben a különbségeket a gazdagodás tekintetében és hogy továbbra is prioritást élvezzen a munkához jutás, illetve a munka megtartása mindenki számára. A globalizáció útját járó társadalomban a közjó és az érte végzett munka szükségképpen az egész emberiséget átfogó dimenziót ölt, azaz léptéke a népek és nemzetek közössége, hogy ezzel az egységet és a békét mint formát adja az ember városának, és valamilyen mértékben Isten határok nélküli városának előképévé tegye azt.³

2. A munkához való jog

2.1. A munkához való jog tartalmi kérdései. A munka egyik alapvető funkciója lehetővé tenni a munkát végző ember (és családjának) a megélhetését. Munkát végezni sokféle formában lehetséges, ún. függő munka keretében, illetve tágabb értelemben vett „önfoglalkoztatóként.” Ez meghatározza azt a jogviszonyt is, amely a munkavégzés jogi kereteit megteremti. A munka típusa pedig, amelyet egy személy végez, több tényezőtől is függ, úgymint, végzettség, szakképzettség, forrásokhoz való hozzáférés, stb. A munkavégzés jogi szabályozása, a munkához való jog az emberiség története során rengeteget változott az ókortól számítva a modern társadalmakig.

A munkához való jog elismeri, hogy munkára minden egyén jogosult. A munkához való jog elsődleges jelentése, hogy a polgároknak joguk van részt venni a társadalom termelő és szolgáltató tevékenységében, joguk van az ilyen közös tevékenységből származó hasznot szerezni olyan mértékben, amely biztosítja számukra a megfelelő életszínvonalat.⁴ A munkához való jog tehát lehetővé teszi, hogy senkit ne lehessen kizárni a gazdasági életből,

³ CARITAS IN VERITATE - XVI. Benedek pápa enciklikája a püspököknek, papoknak és diakónusoknak az Istennek szentelt személyeknek, a krisztushívó laikusoknak és minden jóakarátú embernek - Az ember teljes értékű fejlődéséről a szeretetben és az igazságban in. <https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=397>

⁴ Rácz Zoltán: A munkához való jog in. *Emberi Jogi Enciklopédia* szerk. Lamm Vanda, HVG-ORAC, Bp. 2018. p 504.

az ott folyó jövedelemszerző tevékenységből. A munkához való jog azt is jelenti, hogy a munka és a forrásokhoz való hozzáférés olyan módon legyen felosztva, ami lehetővé teszi mindenki számára, hogy megfelelő munkát végezhesen. A megélhetés biztosításához való jog ugyanis arra utal, hogy a gazdasági tevékenységből származó haszon legalább elegendő legyen a megfelelő életszínvonal eléréséhez.

A munkához való jog követelményének ugyanakkor nem felel meg bármilyen típusú gazdasági tevékenységben való részvétel. Tulajdonképpen ez azt foglalja magába, hogy mindenkinek legyen lehetősége az általa szabadon végzett választott vagy elfogadott munka útján való megélhetésre. A megélhetést biztosító gazdasági tevékenységnek fontos elemei a választás és a szabadság. A munkához való jog tehát nem csupán azt jelenti, hogy a munkát osztják fel, abban mindenki részt vehessen, hanem azt is, hogy az adott munkavállaló a megélhetés módjára vonatkozó preferenciáit, mint emberi jogi garanciát is érvényesítse. A munkához való jognak a lényegi megközelítése, miszerint mindenkinek joga van a munkaalkalmakhoz való hozzáféréshez.

2.2. Alapjognak minősül-e a munkához való jog? A munkához való jog a gazdasági, szociális és kulturális jogok, a tágabb értelemben vett szociális jogok körébe tartozik. A munkához való jog kettős természetű: egyik oldalról klasszikus szabadságjognak minősül, másik oldalról pedig részesedési jog, mint a tulajdonhoz való jog jogot helyettesítő, annak keletkezését elősegítő jog, tekintettel arra, hogy akik más forrásból nem rendelkeznek a megélhetésüket biztosító javakkal, azokra munkájuk révén szert tehetnek. A magyar Alkotmánybíróság 21/1994. sz. AB határozata értelmében a munkához való jog alapjog, annak alanyi jogi oldala és intézményvédelmi oldala együtt adja ki a jog érvényesítésének alkotmányos rendjét. A munkához való jog alanyi jogi oldala azt jelenti, hogy az állam nem akadályozhatja meg egy munka vagy egy foglalkozás gyakorlását. A munkához való jog intézményvédelmi oldalát lehet nevezni a jog szociális oldalának is. Az állam az intézményvédelem területén köteles olyan foglalkoztatáspolitikát kialakítani, amely ösztönzi a munkahelyek teremtését. Ebben az értelemben a munkához való jog kettős természetű, s az az állam részéről nem csupán tartózkodást feltételez, hanem aktív magatartást is. A szabadságjogok esetében az államtól az a magatartás várható el, hogy valamitől tartózkodjon. A munkához való jog esetében tulajdonképpen megfordul és az államtól aktív magatartás várható el, ebből adódóan a munkához való jog az államra különböző kötelezettségeket ró. JUHÁSZ GÁBOR is a munkához való jog kettős természetéről értekezik, a foglalkozás szabad megválasztását negatív jognak tekinti, míg a munkalehetőségek biztosítását (ami állami beavatkozással valósulhat meg) a jog pozitív oldalaként értelmezi.⁵ (Megjegyzendő, hogy az alapjog nem feltétlenül csak pozitív irányban érvényesülhet, hanem negatív irányban is, ami e jog nem gyakorlásának a szabadságát jelenti.)⁶

Nem hallgatható el, hogy a magyar jogirodalomban megjelent olyan nézet is, miszerint egy alkotmányos jogállamban beszélhetünk-e a munkához való jogról, mint önálló alapjogról. Eszerint felvetődik az a kérdés, miszerint egy alkotmányos jogállamban létezhet-e egyáltalán a munkához való jog, mint önálló alapjog, ha ugyanis a munkához való jog alkotmányosan garantálható tartományát vagy a szociális biztonság, a megélhetéshez való jog vonatkozásában határozzuk meg, vagy a munkához való jogot a munka és a foglalkozás szabad megválasztásának lehetőségére és a már gyakorolt munka meghatározott szabályok

⁵ Juhász Gábor. A gazdasági és szociális jogok védelme az Alkotmányban és az Alaptörvényben Fundamentum 2012/I. p. 36.

⁶ Gulyás Péter: A munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jog az Alkotmánybíróság gyakorlatában Esély 2002/5. p. 39.

szerinti végzésére szűkítjük, akkor a munkához való joggal kapcsolatban nem marad olyan alkotmányos követelmény, amelyet más nevesített alapjog már nem tartalmazna.⁷

A magunk részéről mindenképpen a munkához való jog, mint önálló alapjog mellett kardoskodunk az ellentétes nézet ellenére.

2.3. A munkához való jog megjelenése a nemzetközi dokumentumokban. A munkához való jogot, mint az egyik gazdasági, szociális és kulturális jogot több nemzetközi dokumentum is megfogalmazza. Az első ilyen dokumentum az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, amely 23. cikkében e jog mindkét megközelítését tartalmazza, deklarálva, hogy minden személynek joga van a munkához, a munka szabad megválasztásához, a méltányos és kielégítő munkafeltételek és a munkanélküliség elleni védelemhez. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is fenntartja a munkához való jog kettős természetéről vallott felfogást, kinyilvánítva, hogy ezen szociális jog „magában foglalja mindenkinek azt a jogát, hogy lehetősége legyen az általa szabadon választott vagy elfogadott munka útján való megélhetésre”. A 6. cikk 2. bekezdése azt is kimondja, hogy „a jog teljes megvalósítása érdekében teendő intézkedések magukban foglalják a műszaki és szakmai tanácsadási és képzési programok, eljárásmodok és módszerek kidolgozását”. Az ILO 122. számú egyezmény 1. cikk 2. bekezdése értelmében minden tagállam köteles biztosítani, hogy „minden munkára képes és állást kereső személy számára legyen munkaalkalom”. Az Európai Unió jogában a munkával kapcsolatban rengeteg előírást találunk, ezek közül is kiemelkedik a Szociális Karta, amely nem biztosítja a munkához való alanyi jogot minden ember számára, de olyan kötelezettségek teljesítésére kötelezi a résztvevő tagállamokat, amely a munkahelyek bővülését eredményezhetik. Az Európai Szociális Charta 1. cikkelye az alábbiakat mondja ki:

A munkához való jog hatékony gyakorlatának biztosítására tekintettel a Szerződő Felek vállalják, hogy:

- a teljes foglalkoztatás elérésére érdekében az egyik elsődleges céljuknak és feladatuknak a foglalkoztatás lehető legmagasabb és legszilárdabb szintjének elérését és fenntartását tekintik;
- hatékonyan védik a dolgozó azon jogát, hogy szabadon választott foglalkozás alapján biztosíthassa megélhetését;
- minden dolgozó által elérhető, ingyenes foglalkoztatási szolgáltatásokat alapít és tart fenn;
- megfelelő szakmai pályaválasztást, képzést és rehabilitációt biztosít és támogat.

Végezetül szólni kell az EU Alapjogi Kartájáról, amely már rendszerének felépítésével is hangsúlyozza a munkához való jog kettős természetét azzal, hogy ezen jogot a szabadságjogok között, a II. címben szerepelteti. Az Alapjogi Karta ugyanis nem különíti el olyan egyértelműen az első és második generációs jogokat, mint ahogy az alkotmányjogi irodalomban tipikus.

2.4. A munkához való jog a magyar Alkotmányban/Alaptörvényben és az AB gyakorlatában. A korábban hatályos magyar Alkotmány szerint a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a munkához, a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához. A magyar Alkotmánybíróság eddigi értelmezésében a 70/B. § (1) bekezdésének két fordulatát egymástól függetlenül értelmezi, mert ahogy az ide vágó szakirodalom többször is idézi, a 21/1994 (IV.16.) AB határozat szerint „a munkához való jogtól mint alanyi jogtól meg kell különböztetni a munkához való jogot, mint szociális jogot, s különösen annak intézményi oldalát, az állam kötelezettségét megfelelő foglalkoztatáspolitikára, munkahelyteremtésre,

⁷ Fábíán Ferenc: A vállalkozáshoz és a foglalkozás szabad megválasztásához való jogról In: Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére. Budapest-Győr, 2015. p. 77-78.

stb.". A szóban forgó határozat szerint a munkához való jog, mint alkotmányos alapjog a munka és a foglalkozás szabad megválasztásának jogát jelenti, és így a hagyományos szabadságjogokhoz hasonlítható alkotmányos védelemben részesül, de ugyanezt a védelmet már nem lehet kiterjeszteni a munkához való jogra, mint szociális jogra. Az Alkotmánybíróság szerint az alkotmányos védelem nem csupán az ún. függő munkára terjed ki, hanem a munkaviszonyon kívül végzett munkára, vagyis a testület nem tesz különbséget ebből a szempontból a munkavállalás, a foglalkoztatottság és a vállalkozás között. Az Alkotmánybíróság álláspontja, hogy a munka és a foglalkozás szabad megválasztásának joga (70/B. § (1) bek.) és a vállalkozás szabadsága (9. § (2) bek.) összefüggenek egymással, a vállalkozás a munkavállalás egyik jogi vetülete. Ugyancsak a 21/1994 (IV.16.) AB határozat foglalkozik a munkához való jog intézményi oldalával, azt szociális jognak minősítve és tartalmát úgy meghatározva, hogy abból az államnak kötelezettsége keletkezik a foglalkoztatáspolitiká fenntartására és munkahelyteremtésre. Vannak, akik a munkához való jogot, mint szociális jogot is kettéosztják: a munkaviszony létesítésével és a már létrejött munkaviszony fenntartásával/megszüntetésével kapcsolatos kérdésekre. Ez utóbbi témával az Alkotmánybíróság egészen a legutóbbi időig nem foglalkozott, a kormánytisztviselők, illetve a tisztviselők indokolás nélküli felmentése következtében kényszerültek rá az állásfoglalásra.

Az alapjog nem kizárólag pozitív, hanem negatív irányban is érvényesülhet, tehát magában foglalja e jog nem gyakorlásának a szabadságát is. Az állam lehetővé teszi és biztosítja a joggyakorlástól való tartózkodást, azaz senkit sem kényszeríthet arra, hogy alapjogával éljen is. A 70/B. § (1) bekezdésében szereplő alapjog negatív oldala az arra vonatkozó alapjogot jelenti, hogy senki nem kényszeríthető munkaviszonyba olyan munkáltatóval, akivel munkaszerződést nem kötött és nem is kíván kötni, akinél munkát végezni egyáltalán nem akar, valamint hogy senki sem kötelezhető arra, hogy akarata ellenére a munkaviszonyt fenntartsa vagy tovább dolgozzon.

Mint azt korábban kiemeltem, két oldala különíthető el a munkához való jognak. A magyar Alkotmánybíróság értelmezésében a munkához való jog tartalmának meghatározása kapcsán elmondható, hogy az két lényeges területre bontható. Egyrészt a munkához való jog alanyi jogi oldala klasszikus szabadságjogi jelleggel bír, másrészt el kell különíteni a munkához való jogot, mint szociális jogot. Más megközelítésben a munkához való jog két elemet foglal magába. Egyrészt a munkához, munkavégzéshez való jogot, másrészt a foglalkozás megválasztásának szabadságát. A munka és a foglalkozás szabad megválasztása kapcsán az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a szabadságjogokhoz hasonló védelemben részesül a munkához való alapjog mindenféle állami korlátozástól és beavatkozástól. Juhász Gábor megközelítésében a munkához való jog kettős természete egyrészt szabadságjogi, másrészt részesedési jogi aspektusú. A foglalkozás megválasztását negatív jognak tekinti, az állam tartózkodása az ezzel ellentétes magatartásától, míg a munkalehetőségek biztosítása állami beavatkozással valósulhat meg, amely annak pozitív oldalát adja. Elkülöníthető a munkához való jog negatívoldala. Gulyás Péter szerint „ez az arra vonatkozó alapjogot jelenti, hogy senki nem kényszeríthető munkaviszonyba olyan munkáltatóval, akivel munkaszerződést nem kötött és nem is kíván kötni, akinél munkát végezni egyáltalán nem akar.” Senki nem kötelezhető arra, hogy – akarata ellenére – munkaviszonyát fenntartsa.⁸

A magyar Országgyűlés 2011. április 25. napján elfogadta a 2011. évi XCXXV. törvényt, Magyarország Alaptörvényét. A következőkben ismertetjük az új alaptörvénynek a munkához való jogot érintő rendelkezéseit.

Az Alaptörvény M) cikk (1) bek. szerint „Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik. Az Alaptörvény XII. cikk (1) bek. értelmében

⁸ http://acta.bibl.u-szeged.hu/49933/1/forum_doctorandorum_2016_061-076.pdf

„mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához”, a (2) bek. alapján „Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson”.

A fenti szövegezéséből látható, hogy az Alaptörvény lényegében nem tartalmazza a munkához való jogot, amiből az következik, hogy a munkalehetőségek megteremtése csupán államcélként jelenik meg. Ugyanakkor előírást találunk a munkavégzési kötelezettségre nézve, ami visszalépés az 1949-es alkotmányhoz képest.

Az Alaptörvény II. cikke alapján az emberi méltóság sérthetetlen, minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz. Az alkotmánybírói gyakorlat alapján az emberi méltóság az emberi élettel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő. Az egyenlő méltósághoz való jog az élethez való joggal egységben azt biztosítja, hogy ne lehessen emberi életek értéke között jogilag különbséget tenni. Emberi méltósága és élete mindenkinek érthetetlen, aki ember, függetlenül fizikai és szellemi fejlettségétől, illetve állapotától, és attól is, hogy emberi lehetőségéből mennyit valósított meg, és miért annyit.⁹

Az alkotmánybírói gyakorlat kiemeli, hogy az emberi méltósághoz való jog az ún. általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának tekinthető. Az általános személyiségi jog „anyajog”, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét, nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható. Az AB gyakorlat az általános személyiségi jogot különféle aspektusaival nevezi meg, például a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogként, az önrendelkezés szabadságához való jogként, általános cselekvési szabadságként, avagy a magánszférához való jogként. Az Alaptörvény VI. cikke az általános személyiségi jog egyes aspektusainak megfogalmazásaként is értékelhető. Eszerint „mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán-és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák.”

Az Alaptörvény XII. cikk (1) bekezdése alapján mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz, képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához. Az Alkotmány korábbi rendelkezéseit értelmező, közel két évtizedes alkotmánybírói gyakorlatban a munkához való jog alkotmányos alapjogként a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához való jogot jelentette. A szociális jogok közé sorolható foglalkoztatáshoz való jog két elemből áll, az egyik a „jog” a munkához, a munkavégzéshez, amely a munkahelyteremtést és ezek megőrzését, a munkanélküliség kezelését szolgáló állami foglalkoztatáspolitikát foglal magában, a másik pedig a foglalkozás megválasztásának szabadsága (alanyi jellegű jog). A közfoglalkoztatási rendszer működésével kapcsolatos kérdések értelemszerűen az állami foglalkoztatáspolitikával állnak kapcsolatban.

A munkához és foglalkoztatáshoz való jog szociális jogi jellegéből következik, hogy kapcsolatban áll az egyes államok gazdaság- és szociálpolitikai karakterével, alkotmányos struktúrájával, hagyományaival. Az állam nemcsak elismerni köteles a munkához való jogot, hanem megfelelő feltételek megteremtésével köteles elősegíteni az érvényesülését. Ez a gyakorlatban olyan aktív magatartást, olyan cselekvési kötelezettséget jelent az állam számára, amely előmozdítja a széles körű foglalkoztatás megvalósítását. Az állami kötelezettség megvalósulhat munkahelyteremtő gazdaság-, foglalkoztatás-, oktatáspolitikai

⁹ Személyiségi jog-e a munkához való jog? in. <https://jogaszvilag.hu/szakma/szemelyisegi-jog-e-a-munkahoz-valo-jog/>

kialakításával, átképzésekkel, megfelelő jogalkotási tevékenység folytatásával, munkahelyteremtő beruházásokkal, illetve más egyéb módokon. Alkotmányosan teljes mértékben támogatható az olyan állami törekvés, amely a rászoruló polgárok számára –a segélyezett állapotból "kímózdítva" –lehetőséget ad a munkaerő-piacra való visszatérésre. A munkavégzés és az abból származó munkabér megléte, az államtól való anyagi függetlenség éppen az egyéni autonómia, önrendelkezés kiteljesedése irányába hat.¹⁰

3. A munkához való jog és a szociális biztonsághoz való jog kapcsolata

Jelen tanulmány korábbi részében már foglalkoztunk a munkához való jog szociális oldalával. A szociális biztonsághoz való jog és a munkához való jog kapcsolatáról elmondható, hogy mindkét jog ún. második generációs jog, a gazdasági, szociális és kulturális jogok körébe tartozik. A két alapjog kiegészíti egymást, mert tulajdonképpen, ahol véget ér a munkához való jog, általában ott kezdődik a szociális biztonsághoz való jog az állam által kötelezően fenntartandó intézményrendszeren keresztül.

4. A digitalizáció hatása a munkához való jogra

A digitalizáció napjainkban óriási mértékben meghatározza a mindennapjainkat. A digitalizáció egy gyűjtőfogalom, melybe beletartozik a számítástechnikai eszközök használata, a munkahelyek automatizálása, az internetes és applikáción keresztüli munkavégzés és a mesterséges intelligencia is. Jelentős hatással van életünk privát és nyilvános részére is, valamint átalakítják a munkavégzési folyamatokat is.¹¹

A digitalizáción belül az egyik legmeghatározóbb terület a mesterséges intelligencia, mely a többi digitális megoldáshoz hasonlóan, döntő mértékben meghatározza mindennapjainkat. Hosszú oldalakon keresztül lehetne sorolni, az élet mely területein találkozhatunk a mesterséges intelligenciával, olyan részeken, amelyeken korábban el sem tudtunk volna ezeket képzelni, legfeljebb tudományos-fantasztikus könyvekben, filmekben olvastunk, láttunk róluk. Húsz évvel ezelőtt ki gondolta volna, hogy robot fogja kihozni a pizzériában nekünk megrendelt ételt,¹² vagy önvezető autók fognak szembe jönni velünk az utakon?¹³

A mesterséges intelligencia nem hagyja érintetlenül a munka világát sem. A digitális változások, melynek egyik eleme a mesterséges intelligencia, újabb és újabb rugalmas foglalkoztatási formákat hozhatnak létre. A rugalmasság (a biztonság mellett) régi igénye a munka világa szereplőinek és nagy kihívás a munkajog művelőinek. A digitalizáció esetében beszélhetünk olyan megoldásokról, melyek gyökere mélyebbre nyúlnak vissza és már többé-kevésbé sajátos munkavégzési formákat alakítottak ki. Az egyik megoldást az atipikus munkavégzési viszonyok jelentik, ahol a tipikus munkaviszony egyik jellemző vagy másik ismervétől eltérést találhatunk.¹⁴

¹⁰ http://acta.bibl.u-szeged.hu/49933/1/forum_doctorandorum_2016_061-076.pdf

¹¹ Máté Dávid Adrián – Mélypatai Gábor – Rácz Zoltán: A mesterséges intelligencia alkalmazásának hatása a munkához és a szociális biztonsághoz való jogra, Infokommunikáció és Jog, Megjelenés Alatt

¹² Ónody-Molnár Dóra: Kéz a kézben ember és robot In: 168 óra XXXI. évf. 23. szám p. 22-25.

¹³ Kísérlet robotokkal: nincs egyetlen vezér, mindegyik robot maga dönt https://hvg.hu/tudomany/20200301_onvezeto_autok_navigacio_algoritmus_robotcsoport_onallo_dont es [2020.05.03.]

¹⁴ Bankó Zoltán: Atipikus munkajogviszonyok Dialóg Campus Kiadó Budapest-Pécs 2010. p. 58.

A magyar munkajog is ismeri az atipikus munkavégzési formákat, ezek közül a távmunkát és a home office munkavégzést emeljük ki, hiszen a tanulmány témája szempontjából ennek van a legnagyobb jelentősége. A távmunkavégzés szabályait az Mt. tartalmazza, a home office azonban jogszabályi rendelkezésekkel nem teljesen lefedett terület. Mindkét forma a rövid távú kríziskezelésben hoz változást, melynek a későbbiekre jelentős kihatásai lesznek a munkához való jogra.

Táv munkavégzés a munkáltató telephelyétől elkülönült helyen rendszeresen folytatott olyan tevékenység, amelyet információtechnológiai vagy számítástechnikai eszközzel végeznek és eredményét elektronikusan továbbítják.¹⁵ Ebben az esetben a tipikustól való eltérést a munkavégzés helye (nem a munkáltató telephelye) és a munkaeszköz egyedisége (vagyis, hogy az valamilyen számítástechnikai vagy információtechnológiai eszköz legyen), illetve az ebből fakadó speciális munkavégzési tevékenység jelenti, a digitalizáció tehát a „beépül” a jogviszonyba. Ehhez hasonló, de más országokkal szemben, nálunk még nem teljesen kiforrott megoldás a home office, mely nem azonos a távmunkával.¹⁶

A mesterséges intelligencia egyre szélesebb körben történő alkalmazása hatást gyakorol a munkaviszonyokra, ennek következtében átalakul mind a munkához való jog, mind a szociális biztonsághoz való jog tartalma.

A mesterséges intelligencia egyre elterjedtebb alkalmazása magával hozza a klasszikus jogviszonyok átalakulását is. A munkához való jog, ahogy azt korábban írtuk is a választás szabadságán alapszik. A személyek azon választását, mely szerint a munkájukat és a foglalkozásukat szabadon választhatják meg. Természetesen a munka és foglalkozás szabad megválasztásának a joga nem jelentett automatizmust, csupán a szabadságot magát. A digitalizáció megjelenése befolyásolja ennek a szabadságnak a tartalmát és a határait. A digitalizáció és ezek közül is a mesterséges intelligencia egyre szélesebb alkalmazásával egyrészt egy szűkülő szabadságról beszélhetünk, hiszen a foglalkozások egy részét az új technológiai kisajátítja magának. Ezáltal csökken azon klasszikus foglalkozásoknak a köre, amit szabadon választhatna az állampolgár. Nem is önmagában a választás szabadsága csorbul, hanem a meghozott döntésének kivitelezése, ami eredményben ugyanaz, mintha nem lenne szabadsága. A munkához való jog kapcsán azonban azt is vizsgálunk kell, hogy nem csak szűkülni fog ez a szabadságunk, hanem tágulni is.¹⁷ Ha a munkavállaló munkalehetőségei szűkülnek, úgy nehezebb a saját maga és családja ellátásáról gondoskodni, ami a szociális biztonsághoz való jognak a hangsúlyosabb érvényesítését jelenti és nagyobb állami szerepvállalás szükségességét.

A mesterséges intelligencia szabályozása során nem csupán a jogi, hanem az etikai normák vizsgálata is kiemelkedően fontos. Az Európai Bizottságnak a témában kiadott közleménye alapján az egyik legfontosabb feladat a megfelelő etikai és jogi keret biztosítása az Unió értékeire alapozva és az EU alapjogi chartájával összhangban. A Bizottság megfogalmaz egy iránymutatás-tervezetet, melynek olyan kérdésekre kell kitérni majd, mint például a munka jövője, a méltányosság, a biztonság, a védelem, a társadalmi integráció és az algoritmusok átláthatósága. Tágabb értelemben az iránymutatás az alapvető jogokra gyakorolt hatást fogja vizsgálni, ideértve a személyiségi jogokat, a méltóságot, a fogsztóvédelmet és a megkülönböztetés-mentességet.¹⁸

¹⁵ Bankó Zoltán-Ferencz Jácint: *Atipikus munkajogviszonyok* Complex Budapest 2015. p. 58.

¹⁶ Pál Lajos: *A szerződéses munkahely meghatározása – a „home office” és a távmunka*, *Munkajog* 2018/2, 56-59.

¹⁷ Máté – Mélypataki – Rácz i. m. *Infokommunikáció és Jog*, *Megjelenés Alatt*

¹⁸ A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának - *Mesterséges intelligencia Európa számára*, COM(2018) 237 final/2

Amint azt korábban már kifejtettük, az Alaptörvényben a XII. cikk határozza meg a munkához való jogot. Az elemzett alapjog értelmezéséből csak két elemet emelünk ki. Az egyik kiemelésünk az a megfogalmazás, hogy a munkához való jog nem csak egy szabadságot határoz meg, hanem egy fajta kötelezettséget is. Ugyanis a személyeknek kötelessége, hogy képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel járuljon hozzá a közösség gyarapodásához. Ennek a kötelességnek a vizsgálata az eddigiek fényében azért is fontos, mert a mesterséges intelligencia bevezetésével első sorban megnő a munkavállalói kompetenciák és képességek meglétének a szerepe. Ahogy korábban is utaltunk rá az új technológiák alkalmazása új képességek birtoklását és megszerzését teszi elsődlegessé. A régi kompetenciák nem lesznek olyan univerzális formában alkalmazhatóak, mint most. Ha a munkavállalók nem tudnak időben új kompetenciákat szerezni, akkor felmerül az az alkotmányos aggály, hogy tekinthetünk-e úgy rájuk, mint akik nem teljesítik azt a kötelezettségüket, hogy képességeinek megfelelően Magyarország javára tevékenykedjen. Véleményünk szerint semmiképp, hiszen, ahogy a kiemelt jogszabályhely is hangsúlyozza a lehetőségeket. Jelentős részben a lehetőségek fogják befolyásolni, hogy ki és hogyan tudja megszerezni a kompetenciákat, ha egyáltalán meg tudja. Lesznek olyanok, akik koruknál, vagy egyéb képességeik alapján nem tudják majd az új tudást megszerezni. Hiába is vállal kötelezettséget az állam a XII. cikk (2)-ben arra, hogy törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson teljes mértékben nem fogja tudni teljesíteni a vállalást.

A polgárok attól tartanak, hogy képtelenek lesznek a jogrendszerek megvédeni jogaikat és biztonságukat, amikor szembe kell nézniük az algoritmikus információs aszimmetriával meghozott döntéssel, és a vállalatokat jogi bizonytalanság érinti.¹⁹ A mesterséges intelligencia segíthet megvédeni a polgárok biztonságát az alapvető jogaik gyakorlása érdekében, azonban a polgárok azért is aggódnak, hogy az új technológia használata nem kívánt hatásokkal járhat, vagy akár rosszindulatú célokra is felhasználhatók.

A munkához való jog vizsgálatánál fontos tisztáznunk, hogy az ember és a gép kapcsolata is jelentős mértékben befolyásolja a jogviszony minőségét és ezzel az alapjog érvényesülését. A jövő egyik kérdése a mesterséges intelligencia és az ember és ezen belül is a munkát végző ember közötti reláció. A fő kérdés mindig is az lesz, hogy emancipáljuk-e a mesterséges intelligenciát, vagy a robotot.

5. Összegzés

Jelen tanulmányban vizsgáltuk és elemeztük a munkához való jog történeti és dogmatikai kérdéseit. A témának sajnálatos aktualitást adott a 2019. év végén nyilvánosságra tört világjárvány okozta válság. Az egész Földön elterjedt vírus miatt kialakult helyzet rámutatott a humán erőforrás sérülékenységre, és bizonyította, hogy maga a munkához való jog is sérülékeny (ez a megállapítás igaz a szociális biztonsághoz való jogra is). A járványhelyzetre való reakció igazából már egy kényszerűség, itt már nem a rugalmasság és biztonság problémájával állunk szemben, hanem azzal az egyszerű kérdéssel, hogyan tudja az ember a munkáját elvégezni testi épsége, illetve életének veszélyeztetése nélkül.

A megoldáshoz vezető utat természetesen kikövezik a munkajog által már kifejlesztett atipikus munkavégzési formák, melyekről fentebb értekeztünk (táv munka, otthoni munkavégzés), de a munkáltatók fejében óhatatlanul felmerül azon gondolat, miszerint a mesterséges intelligencia (legalábbis mai tudásunk szerint) nem szorul védelemre a vírussal szemben. Rideg gazdasági kalkuláció alapján kiszámolható, hogy a pandémia miatti

¹⁹ WHITE PAPER On Artificial Intelligence - A European approach to excellence and trust, p. 10.

többletköltségek a mesterséges intelligencia esetében megspórolhatók, ami nem túl kedvező következtetés az emberre, mint potenciális munkavállaló számára.
